

2. Čí rovnost? Sociální skupiny a posuzování nerovností¹

Současné filosofické debaty týkající se normativních ideálů rovnosti se soustředily na otázky, co má být naším cílem, chceme-li větší rovnost mezi lidmi. Kupříkladu zda mají být normy rovnosti uchopeny na základě → *blahobytu*, ve kterém je zahrnut též poukaz k subjektivním hodnocením, či zda mají být cíle rovnosti zaměřeny k objektivním zdrojům? Jsou koncepty distribuce zdrojů adekvátní pro srovnání objektivní kvality života, nebo je ještě zapotřebí pojmově zpracovat a srovnávat *schopnost* lidí s těmito zdroji naložit? V aktuálních diskusích se tedy ukazuje, že na pohled prostá otázka, co je předmětem srovnání při posuzování rovnosti a nerovnosti, skrývá některá konceptuální i praktická napětí. Pokud se však účastníkům debaty nepodařilo tyto problémy rozřešit, rozhodně je významně objasnili.²

Naproti tomu malá pozornost byla dosud věnována jinému aspektu této otázky, a to *o kom* hovoříme, když

¹ Jsem zavázána Davidu Alexandrovi, Richardu Arnesonovi, Davidu Gauthierovi, Robertu Goodinovi, Charlesi Larmoreovi, Thomasu Rossovi a Larry Temkinovi za komentáře k dřívějším verzím tohoto článku. Dík za pomoc při výzkumu patří Michaelu Reinhartovi.

² Pro přehled těchto diskusí viz: Arneson, R. J., Equality. In: Goodin, R., Pettit, P. (eds.), *A Companion to Political Philosophy*. Oxford, Blackwell 1993, s. 489–507; Roemer, J., *Theories of Distributive Justice*. Cambridge, Mass., Harvard University Press 1996; užitečná rozprava se nachází též v: Levine, A., *Rethinking Liberal Equality*. Ithaca, N.Y., Cornell University Press 1998, kap. 2.

porovnáváme lidské situace s ohledem na kterýkoli nebo na všechny z těchto cílů rovnosti. Obvyklým předpokladem teoretiků je, že našimi jednotkami při posuzování nerovnosti jsou jednotlivci. Mnohá zkoumání nerovností a také požadavky nápravy postavené na tvrzení, že tyto nerovnosti jsou nespravedlivé, ovšem srovnává skupiny jednotlivců podle jednoho či více měřítek rovnosti. Lidé běžně tvrdí, že ženy si nejsou rovny s muži, černí s bílými, staří lidé s mladými, dělnické děti se středostavovskými a tak dále. Navíc je takovéto skupinové posuzování rovnosti zjevně stvrzováno vládami, výzkumnými ústavy i jinými organizacemi, které analyzují ukazatele obecného blahobytu jejich rozložením podle parametrů genderu, etnické příslušnosti, rasy, náboženství, kasty, věku, povolání nebo regionu zkoumaných osob. Otázkou tohoto článku je, zda je tato skupinová praxe hodnocení nerovností obhajitelná a jak.

Nejprve se budu zabývat politickými a filosofickými námitkami vůči teorii i praxi hodnocení nerovnosti podle sociálních skupin. Z této perspektivy musí být rovnost, pokud je významná, zkoumána striktně cestou porovnávání jednotlivců. Proti této pozici stavím argument, že zkoumání nerovnosti čistě individuálním srovnáním neposkytuje žádný nebo pouze chabý základ pro nároky týkající se sociální spravedlnosti. Hlavním důvodem zájmu morálních a politických filosofů o problém rovnosti je přitom snaha přispět takto k analýze sociální spravedlnosti a podpořit návrhy na její většší prosazení. Velká skupina problémů sociální spravedlnosti, zvláště ty soustředěné kolem tvrzení, že nerovnosti jsou nespravedlivé, se týká zkoumání institucionálních vztahů a procesů ve společnosti. Tvrdím, že zkoumání nerovnosti na úrovni sociálních skupin nám dovoluje označit některé nerovnosti za nespravedlivé, poněvadž takto založené srovnání pomáhá odhalit důležité aspekty institucionálních vztahů a procesů.

Přesněji řečeno to znamená, že identifikace nerovností pomocí skupinových kategorií pomáhá identifikovat nerovnosti strukturální. Ačkoli řada filosofů, filosofek, sociálních teoretiků a teoretiček a politických aktérů prohlašuje, že se zajímají o strukturální nerovnost jakožto fenomén odlišný od vzorců či vztahů nerovnosti, které jsou nestálé, náhodné nebo pouze mělce zakódované do společnosti, mnozí tohoto pojmu užívají, aniž by vysvětlili jeho význam. V tomto článku je strukturální nerovnost teoreticky uchopena jako soustava reprodukujících se sociálních procesů, které se vzájemně posilují a takto mnohými způsoby umožňují nebo naopak omezují individuální jednání. Odkazem na skupinovou diferenciaci na základě genderu, rasy, třídy, věku aj. máme na mysli – v kontextu posuzování nerovností jakožto nespravedlností – ve společenské struktuře založené sociální vztahy vedoucí k privilegování jedněch před druhými. Rozpoznání vzorců nerovností mezi těmito skupinami na základě měřítek kvality života je potom pouhý začátek, ovšem důležitý, při identifikaci těchto forem hluboce založené a trvalé nespravedlnosti. Rovněž musíme být schopni vyložit, jak sociální procesy produkují a reprodukují tyto vzorce.

V závěru textu je položena otázka, co z této argumentace vyplývá pro sociální politiku. Nepochybně tolik, že veřejné i soukromé organizace pověřené sběrem a analýzou dat týkajících se statusu a blahobytu členů společnosti a jejich vzájemným srovnáváním, mají i nadále tato data organizovat podle sociálních skupin a srovnávat jejich postavení vůči sobě navzájem. Z této argumentace však neplynou žádné kroky, které by měly být podniknuty k nápravě nespravedlností odhalených touto analýzou. Některá opatření navržená a uplatňovaná pro nápravu strukturálních nespravedlností zahrnují zacílenou distribuci zdrojů nebo příležitostí skupinám lidí nebo jejich členům. Takovéto skupinové přístupy

k nápravě strukturálních znevýhodnění sice mohou být ospravedlněny nebo dokonce vyžadovány, ovšem jejich zdůvodnění by si žádalo dodatečnou argumentaci vedle té, kterou přináší tento text.

Námítky proti skupinovým kritériím rovnosti

Hluboce založená a velmi rozšířená intuice v naší společnosti říká, že hodnocení rovnosti a nerovnosti se má odkazovat k sociálním skupinám definovaným takovými charakteristikami, jako je gender, rasa, etnická příslušnost, povolání, společenská třída, vzdělání a jiné. Kupříkladu proběhla význačná debata na téma, jestli nerovnosti mezi skupinami zanikly, když nyní zákony zakazují diskriminaci založenou na statusové diferenci nebo na příslušnosti ke skupině. Sociálněvědní výzkum zpravidla dokládá a vysvětluje nerovnost v rámci některých dimenzí, jakou je například politická nebo ekonomická rovnost, pomocí rozložení společnosti podle kategorií sociálních skupin.³ V odpovědi na zájem o takové třídění řada vládních úřadů a soukromých organizací rutinně sbírá a zveřejňuje statistiky ukazující, jak si různé skupiny osob stojí ve srovnání s jinými skupinami v kritériích distribuce zdrojů, příležitostí, privilegií nebo vlivu. Každodenní praktický diskurs týkající se rovnosti tedy projevuje sotva nějaké pochybnosti o tom, že posuzování nerovnosti a rovnosti musí odka-

³ Aktuální obsáhlou studii jednotlivých aspektů a míry politické nerovnosti přináší: Verba, S., Schlozman, K. L., Brady, H. E., *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge, Mass., Harvard University Press 1995. O ekonomické nerovnosti hovoří např. Danziger, S., Gottschalk, P., *America Unequal* Cambridge, Mass., Harvard University Press 1995. Obě studie porovnávají nerovnosti skrze kategorie genderu, rasy a třídy.

zovat ke skupinám. Praxe hodnocení nerovnosti srovnáváním skupin však v současnosti byla zpochybněna v politice i ve filosofii.

Politické námítky

Mnozí účastníci politických a právních diskusí o sociální spravedlnosti ve Spojených státech zpochybňují, že by se měla při formulaci veřejné politiky věnovat jakákoli pozornost vzájemnému postavení skupin. V sedmdesátých letech došel Nejvyšší soud v některých rozhodnutích k závěru, že povinnost odčinit újmu může být správně vyhodnocena skrze kategorii „nestejného dopadu“ různých činů a politik na skupiny lidí, zvláště pak na ty, které byly v minulosti diskriminovány na základě pohlaví, rasy nebo etnické příslušnosti. Novější výroky Soudu naproti tomu zřejmě odmítají argument, že újma může být posouzena podle svých následků, které jsou pro různé skupiny nerovné. Namísto toho se přiklání k žalobcům dokazujícím, že v určitých činech či politikách jsou zahrnuty nespravedlivé klasifikace se záměrem znevýhodnit je jakožto jedince ve srovnání s ostatními.⁴ Jiným příkladem jsou současné útoky na různé politiky spojované s nálepkou „afirmativní akce“, které zřejmě nechtějí pouze odmítnout upřednostňování členů skupin považovaných za nerovné, ale jeví se být útokem na samotnou představu, že skupiny mohou být nerovné, nebo že bychom se vůbec měli o takový problém zajímat, když stačí, že přijímáme principy rovného zacházení a formálně rovných příležitostí.

⁴ Jeden příklad za všechny: ve svém nesouhlasném stanovisku k případu *City of Richmond vs. J. A. Croson Co.* 488 US 469, 527 (1989) soudce Anthony Scalia doslova tvrdí, že zlo diskriminace nepostihuje skupiny, nýbrž jednotlivce.

Politický spor týkající se sběru dat s užitím skupinových klasifikací a použití takovýchto dat pro srovnávání skupin podle různých měřítek blahobytu se soustředil, přinejmenším ve Spojených státech amerických, na třídění dle rasy a etnické příslušnosti. Témata spojená se sběrem dat o genderu, věku, tělesné způsobilosti, povolání, sexuální orientaci, příjmech, povolání rodičů a o jiných sociálně významných kritériích klasifikace nebyla předmětem tak silných sporů. Kvůli požadavkům těch lidí, jejichž původ a sebeurčení překračují hranice dvou či více kategorií, jakými jsou např. běloch, černoch nebo asiát, navrhli někteří lidé, že Spojené státy americké by se měly zcela přestat při sčítání lidu ptát na rasu nebo etnickou příslušnost.⁵ Řada kritiků rasových a etnických kategorizací při sběru dat odmítá jakákoli skupinová měření nerovnosti. Vede je k tomu více důvodů.

Tvrdí, že užívání skupinových klasifikací k jakémukoli účelu nakonec vede k diskriminaci budící závist. Dlouhý boj proti praxi a politikám, které privilegovaly bílé křesťanské muže, byl bojován ve jménu principu, že každý má být brán výhradně jako jednotlivec; k rozdílům v připsaných vlastnostech i ke společenské příslušnosti máme být slepí. Zcela svobodná společnost má být slepá k barvě kůže, k genderu, ke všem těmto připsaným charakteristikám, které historicky sloužily coby znamení podřadnosti a vyloučení. Hodnocení blahobytu, která srovnávají lidi podle skupinových kategorií, tento cíl pouze maří. Třídění podle rasy a etnika předpokládají pevné a neproměnné identity, a tím reprodukují tatáž sociální rozdělení, která mají být pomo-

⁵ Tyto pokusy ovšem neuspěly. Někteří navrhovali pro sčítání kategorií „smíšené rasy“, tento návrh však podpořila pouze hrstka. Nakonec bylo přijato řešení, že ve sčítání lidu mohou respondenti uvést tolik kategorií, kolik chtějí. Holmes, S. A., The politics of race and the census. *The New York Times*, Sunday, March 19, 2000, s. 3.

cí těchto postupů překonána. Nakonec vede zkoumání nerovnosti mezi sociálními skupinami a z něj odvozená tvrzení o nespravedlnosti ke škodlivému politickému rozvratu. Povzbuzuje totiž některé skupiny k tomu, aby si nárokovaly status oběti, a debata o veřejné politice se stává hrou s nulovým součtem mezi skupinami s fixní identitou. Pokud by hodnocení blahobytu brala v úvahu pouze jednotlivce, snáze bychom dosahovali politické kooperace.⁶

Filosofické námítky

Filosofické teorie rovnosti povětšinou mlčky předpokládají, že entity, které srovnáváme, když se zabýváme rovností a nerovností, jsou jednotlivci. Nicméně několik politických filosofů tezi, že pouze jednotlivci a nikoli skupiny jsou náležitým předmětem soudů o rovnosti, obhájuje explicitně.

Ronald Dworkin kritizuje skupinová hodnocení rovnosti, která nalézají v základu Rawlsovy teorie spravedlnosti. Rawls tvrdí, že zdůvodňování principů spravedlnosti za závojem nevědomosti se děje z perspektivy osoby typické pro tu třídu osob, která se nalézá v nejméně zvýhodněné pozici. V takto konstruované teorii je posouzení spravedlnosti podstatně svázáno s porovnáním situace skupin nebo tříd. Dworkin spatřuje příčiny takto skupinově zaměřeného přístupu v Rawlsově příliš „plochém“ pojetí rovnosti, jež srovnává třídy lidí pouze v ekonomické dimenzi. Všechny rozdíly vkusu,

⁶ Pro některé příklady takových pohledů na věc viz: Bolick, C., *The Affirmative Action Fraud: Can We Restore the Civil Rights Vision?* Washington, D.C., Cato Institute 1996; Lind, M., *The Next American Nation: The New Nationalism and the Fourth American Revolution.* New York, Free Press 1995; Gillespie, N., Blurred vision: seeing beyond government racial categories. *Reason Magazine*, July 1997.

voleb a cílů u jedinců s podobným příjmem se v tomto pojetí ztrácejí ze zřetele. Dworkinova vlastní teorie rovnosti zdrojů je navržena právě tak, aby brala v úvahu tyto rozdíly, a to se zvláštním záměrem rozlišit diference plynoucí z individuálního vkusu a voleb od těch, které se odvozují z přirozeného neštěstí a jiných zdrojů, za které nenesou jednotlivci odpovědnost. Svou teorii prezentuje Dworkin jako metodologicky a morálně individualistickou.

Směřuje k vytvoření popisu (či spíše souboru nástrojů k dosažení tohoto cíle) rovnosti zdrojů mezi jednotlivými osobami, přičemž zvážení rovnosti relevantních aspektů osobní minulosti nezahrnuje příslušnost k jakékoli ekonomické nebo sociální třídě. [...] Tato teorie tvrdí, že rovnost je principiálně záležitostí práva jednotlivce, spíše než situací skupiny.⁷

Larry Temkin vznáší proti měření nerovnosti skupin argument, že je tím morální starost o rovnost zaměřena více na skupiny než na jednotlivce. Přitom jak morální hodnocení, tak veřejná politika se mají starat o to, jak se daří jednotlivcům.

Jádro egalitarianismu spočívá v tom, že je špatné (tj. nespravedlivé nebo neférové), aby byl jeden člověk v horším postavení než druhý, aniž by k tomu došlo jeho selháním. V posledku se tedy egalitarián zajímá o to, v jakém vzájemném postavení jsou jednotlivci. Tomu odpovídá tvrzení, že starost o nerovnost mezi skupinami ve společnosti musí být nakonec chápána jako starost o nerovnosti mezi členy těchto skupin.⁸

⁷ Dworkin, R., What is equality? Part 2: Equality of resources. *Philosophy and Public Affairs*, 10, 1981, s. 340.

⁸ Temkin, L., *Inequality*. Oxford, Oxford University Press 1993, s. 101.

Douglas Rae se obává, že skupinová hodnocení nerovnosti nahradí všechny individuální okolnosti jednou průměrnou hodnotou. V každé údajně skupinové klasifikaci existuje vždy množství individuálních rozdílů. Ať vezmeme jakékoli měřítko distribuce zdrojů, blahobytu, schopností nebo možností, nalezneme pravděpodobně velkou variabilitu mezi jednotlivci v rámci skupin. Tvrzení, že skupiny si nejsou rovny podle nějakého měřítka kvality života, potom musí spočívat na srovnání statistického průměru nebo mediánu mezi nimi, Taková srovnání vytvářejí falešnou představu vnitřní jednoty nebo podobnosti v rámci skupin a zároveň zdůrazňují jejich vzájemné rozdíly. Rozpravy o nerovnostech mezi skupinami nezdídko opomíjejí zmínit, že někteří příslušníci domněle znevýhodněných skupin jsou v lepším postavení než někteří ze skupiny údajně zvýhodněné. Kupříkladu ti, kdo usilují o genderovou rovnost, mohou poukázat na skutečnost, že průměrný příjem žen se středoškolským vzděláním je významně nižší než u stejných vzdělaných mužů. Některé ženské absolventky však mají příjmy významně převyšující příjmy některých mužů. Nadto se zdá, že kritizujeme-li nerovnosti tohoto druhu mezi skupinami, voláme tím po změně, která by vedla k vyrovnání skupinových statusů. Podle tohoto pohledu je spravedlnosti dosaženo uplatněním takové daňové politiky, která směřuje k vyrovnání průměrných příjmů mužů a žen. Taková skupinově založená akce je však náchylná k tomu, že upře zásluhy některým jedincům v rámci skupin v zájmu vytvoření jistého globálního vzorce, který sám může zakrývat význačné individuální rozdíly a nerovnosti v těchto skupinách.⁹

Souhlasím s Dworkinem i s Temkinem v tom bodě, že konečným účelem všech zkoumání nerovnosti je prosa-

⁹ Rae, D., *Equalities*. Cambridge, Mass., Harvard University Press 1981, zejm. s. 29–38, 76–81.

zovat kvalitní život pro jednotlivce, kteří jsou pojímáni jako neredukovatelní, morálně rovní aktéři. To znamená, že i když mohou existovat dobré důvody pro skupinové poměrování nerovnosti, nejsou středem našeho zájmu skupiny jako takové, jako kdyby měly nezávislou morální hodnotu. Níže však budu dokazovat, že abychom byli schopni učinit některé z nejdůležitějších úsudků týkajících se spravedlnosti a nespravedlnosti, potřebujeme k tomu právě srovnání sociálních skupin, jako jsou např. ženy, Afroameričané, migranti nebo lidé s postižením. Kategorie podobné těmto jmenovaným jsou situovány v sociálních strukturách, které omezují a umožňují životy jednotlivých lidí způsoby z větší části individuálně neovlivnitelnými. Následně vyložím tento pojem strukturálně situované skupiny a ukážu, že porovnávání skupin dle měřítek nerovnosti je nezbytné, mají-li být zmíněné sociální struktury odhaleny a v nich založené nerovnosti posouzeny jako nespravedlivé.

Nerovnost a morální soudy

Vycházím z předpokladu, že filosofové i političtí aktéři se zajímají o teoretické uchopení i praktická hodnocení nerovností primárně proto, aby podpořili své soudy o spravedlnosti či nespravedlnosti. Jistě, ne všechny nároky spravedlnosti jsou spojeny s tématem rovnosti. Krátce se zmíním i o těch, které s ním spojeny nejsou. Samotné úsudky o rovnosti nebo nerovnosti jsou však pouze faktickými srovnáními množství nebo stupňů vybraných proměnných mezi anebo v rámci jistých jednotek. Taková srovnání sama o sobě neposkytují našim soudům morální sílu, kterou tvrzení o sociální, ekonomické nebo politické rovnosti s sebou zpravidla nesou.

Podle některých je pochybné, zda je substanciální rovnost vůbec relevantní pro posuzování spravedlnosti.

Tento pohled spojuje spravedlnost především se svobodou. Zahrnuje-li pojetí spravedlnosti odkaz k rovnosti, jedná se pouze o formální procedurální rovnost. Dokud je procedurální rovnost dodržována právem a při vynucování smluvních závazků a dokud lidé mohou svobodně uskutečňovat své cíle svobodnou směnou a sdružováním, dotud podle tohoto chápání není třeba brát v úvahu nerovnosti v různých aspektech přístupu k moci, vlivu nebo hmotným požitkům, neboť jsou pro posouzení spravedlnosti irelevantní.

Nemíním zde vyvracet toto stanovisko, neboť bych se tím odchýlila od své hlavní otázky. Místo toho budu předpokládat, že *pokud* se zajímáme o některá měřítká rovnosti a nerovnosti, je to proto, že zastáváme pojetí spravedlnosti, pro které jsou taková hodnocení rovnosti relevantní. Má teze potom zní, že tvrzení o sociální spravedlnosti, která se dovolávají rovnosti, zpravidla vyžadují srovnávání skupin podle měřítek kvality života nebo zvýhodnění. Jak vysvětlím níže, označme-li nějaké nerovnosti za nespravedlivé, implicitně nebo explicitně tím srovnáváme skupiny, abychom rozpoznali sociální struktury zachycující lidi proti jejich vůli v pozicích, které některé omezují a jiné naopak privilegují. V tomto pojetí produkují tyto struktury nespravedlnost do té míry, do níž udělují lidem odlišnou míru příležitostí k dosažení blahobytu. Mým stanoviskem zde není, že by bylo možné převést všechny nespravedlnosti na tyto účinky strukturálního zakotvení. Mnohé nároky spravedlnosti dovolávající se principů svobody, potřeb nebo zásluh jsou smysluplné a normativně věrohodné, aniž by byly identifikovány strukturální sociální skupiny. Tvrdím zde pouze tolik, že nároky spravedlnosti dovolávající se *rovnosti* identifikaci těchto skupin zpravidla vyžadují.

Hodnocení nerovnosti cestou porovnávání individuální situace poskytuje slabý základ pro posuzování ne-

spravedlnosti. Předpokládejme, že se dozvíme, že někteří jedinci hladoví a jiní mají přístup k většímu množství potravin, než potřebují. Odhalili jsme tak závažnou nerovnost, která pravděpodobně podnítí morální soud, že je něco špatně. Je nesprávné, někdo by řekl nespravedlivé, že někteří lidé musí hladovět, když jiní mají více, než potřebují. Ti v dobré situaci mají již na první pohled morální povinnost dávat hladovějícím. Je-li však přítomna taková povinnost, a já věřím, že ano, neodvozuje se od samotného faktu nerovnosti, ale od faktu potřebnosti. Nesprávné je, aby někteří postrádali prostředky k minimálnímu zajištění slušného života, když jsou jiní schopni přispět k naplnění svých potřeb, aniž by je to zatížilo přílišným břemenem. Rada kritik nerovnosti má zřejmě tuto formu. Jedná se o soudy týkající se povinnosti dopomoci lidem dosáhnout jisté úrovně toho, co Harry Frankfurt nazývá „dostatečností“, a nikoli o soudy, že nerovnost jako taková je nesprávná.¹⁰

Předpokládejme tedy situaci, v níž je k dispozici obecně přijímaná definice dostatečnosti a každý, kdo vstupuje do srovnání týkajících se kvality života, začíná na této linii nebo nad ní. Dále předpokládejme, že někteří jednotlivci mají příjmy stokrát vyšší než lidé s nejnižšími příjmy, zatímco další pouze dvacetinásobně. Nebo že někteří disponují výrazně vyšším vlivem na důležitá politická rozhodnutí než jiní, ačkoli nejsou demokraticky legitimizovanými veřejnými činiteli. Anebo že jsou lidé, kteří potřebují více času, úsilí a plánování, aby se mohli dostavit do volebních místností nebo k veřejnému slyšení. Vycházíme-li z toho, že všichni srovnávání začínají s dostatečnými prostředky, tvrdím, že i tehdy naznačuje každá z těchto nerovností přítomnost nespravedlnosti. Soustředíme-li se však výhradně na indi-

¹⁰ Frankfurt, H., Equality as a moral ideal. *Ethics*, 98, 1987, s. 21 až 43.

viduální situace a jejich srovnání bez jakéhokoli odkazu ke sdíleným vlastnostem a příbuznostem s druhými či k zobecněným sociálním vztahům, ve kterých se lidé nacházejí, nemáme žádný důvod nazývat tyto nerovnosti nespravedlnostmi.

Proč ne? Neboť prostým určením nějaké nerovnosti životních podmínek nebo situace mezi jednotlivci v jednom čase nezískáváme žádný náhled na příčiny těchto nerovných okolností. Příčiny a důsledky nějakého vzorce nerovnosti, více než tento vzorec samotný, přináší otázku spravedlnosti. Pokud příčiny nerovnosti spočívají v nevynucených a uvážených rozhodnutích hůře postavených osob, potom není tato nerovnost pravděpodobně nespravedlivá. S tím souhlasí Dworkin i mnozí další teoretici rovnosti. Ve svých teoriích se věnují rozlišení těch příčin rozdílů v držení zdrojů nebo v úrovni blahobytu, za které jsou lidé odpovědní, od těch, za které odpovědnost nenesou. Druhou skupinu uzavírá většina těchto teorií do [vágní kategorie nešťastných okolností.]

Rozsáhlou množinu příčin nerovné distribuce zdrojů nebo nerovných příležitostí mezi jednotlivci však nelze přisuzovat ani osobním preferencím a volbám, ani štěstí nebo náhodě. Mnohé z těchto příčin nerovností zdrojů a příležitostí mezi jednotlivci totiž mají svůj počátek v sociálních institucích, jejich pravidlech a vztazích a v rozhodnutích učiněných v jejich rámci, která ovlivňují životy jednotlivců, které porovnáváme.¹¹ Uspořádali vládní úřad jednání k otázkám, které se dotýkají chudého venkovského obyvatelstva, ve středu města, aniž by poslal úředníky také na jiná místa nebo zajistil dotčené skupině dopravu, stává se příležitost této skupiny ovlivnit rozhodnutí nerovnou vůči těm, kdo žijí blízko středu. Tato skupina se tím však nestává obětí nešťast-

¹¹ Anderson, E., What is the Point of Equality? *Ethics*, 109, 1999, s. 287–337.

né náhody, nýbrž institucionální rutiny, která vyhovuje veřejným činitelům a podnikatelským předákům, dále dosavadního rozvoje veřejné dopravy nebo jeho nedostatku, regionálních nerovností v rozvoji a jiných faktorů. Lidé na obdobné pozici v sociálních strukturách často zakoušejí rozmanité formy vyloučení, nerovných břemen nebo nákladů plynoucích z institucionálního uspořádání, pravidel anebo rozhodnutí a kumulujících se důsledků všech těchto okolností.

Ti, kdo se věnují nerovnosti ve Spojených státech, často uvádějí následující skutečnost, ze které odvozují intuici o neférovosti: asi dvacet procent obyvatel vlastní zhruba osmdesát procent veškerého majetku v USA. Je však scestné tvrdit, že takový způsob shlukování jednotlivců a srovnávání jejich situací zakládá soud o nespravedlnosti. Pokud mají všichni dostatek k uspokojení svých potřeb, pokud nic nebrání méně bohatým ve zbohatnutí, pokud majetní neužívají žádných privilegií nepřístupných chudším a tak dále, potom by taková nerovná distribuce mohla být pouhou kombinací štěstí a rozhodnutí. Abychom mohli říci, že je na takto nerovné distribuci bohatství něco *nesprávného*, musíme se podívat blíže na životy příslušníků skupiny bohatých v porovnání se skupinou s malým majetkem. Teprve až se poučíme o skutečnostech, že většina majetných měla též bohaté rodiče, byla vzdělána na elitních a nejlépe vybavených univerzitách a podobně, a porovnáme jejich životní příležitosti s příslušníky skupiny méně majetné, poté můžeme začít soudit o spravedlnosti. Posunuli jsme se totiž od zkoumání nerovnosti cestou shlukování jednotlivců ke srovnání sociálních skupin, v tomto případě sociálních tříd. Význam měření nerovnosti mezi sociálními skupinami jako jsou třída, gender nebo rasa spočívá v tom, jak ukáží dále, že odkryvá *strukturální* nerovnosti, které jsou obzvláště významné pro posouzení spravedlnosti a nespravedlnosti.

Strukturální nerovnost

Sociální kritikové často popisují nerovnosti, které pokládají za zvláště důležité nebo široce podmiňující životy lidí, pomocí pojmů strukturálních nebo systémových vztahů. Ačkoli političtí filosofové rozlišují strukturální od více individuální úrovně posouzení nerovnosti poněkud méně, jsou zde význačné výjimky. Takto Alan Gewirth v knize *The Community of Rights* tvrdí, že jeho přístup ke spravedlnosti postavený na lidských právech sdílí s libertarianismem ocenění osobní odpovědnosti za využití svobody k zajištění své existence vlastním úsilím. Přístup založený na lidských právech se ovšem od libertarianismu fundamentálně odchyluje v tom, že libertarián „přehlíží, že množství osob nemá a nemůže užívat svobody jím vyzdvihovaným způsobem a že tyto negativní skutečnosti se přímo odvozují ze strukturálních nerovností stávajících institucionálních uspořádání nebo jsou jimi podstatně ovlivněny.“¹²

Jean Hampton rovněž doporučuje přihlížet k sociálně strukturálním nebo systémovým faktorům při formulování teorie spravedlnosti. Tvrdí, že příliš individualistická politická teorie „nemusí rozpoznat, že všechny sociální struktury naší společnosti, včetně našich právních institucí, rodinných struktur a systémů vzdělávání mládeže byly vytvořeny generacemi lidí, kteří reagovali na řadu problémů, a to způsoby komplikovanými, jmenovitě odstíněnými a často vysoce úspěšnými.“¹³ Hampton se kloní k post-liberální politické teorii, která přihlíží nejen k otázkám osobní svobody a nebezpečí státní tyranie, ale také k „nebezpečí útlaku pocházejícího ze

¹² Gewirth, A., *The Community of Rights*. Chicago, University of Chicago Press 1996, s. 34.

¹³ Hampton, J., *Political Philosophy*. Boulder, Westview Press 1997, s. 189–190.

systemových účinků jistých druhů sociálních institucí, ve kterých se jednotlivci nalézají a jsou v nich aktivní. Tyto společenské formy jsou takové, že jednotlivci, jakkoli mohou mít dobré záměry, jsou donuceni jednat a reagovat způsoby působícími jiným lidem nemalou újmu.¹⁴ Tato post-liberální teorie podle Jean Hampton uznává, že „je chybou usilovat o prosazení domněle „férového“ rozvrhu distribuce ve společnosti bez pochopení, že tyto systémové síly přesto povedou společnost směrem k určité (neférové) podobě distribuce.“¹⁵

Gewirth a Hampton poukazují na strukturální nerovnost, aby odlišili individuální vlastnosti, činy a volby od více společensky kolektivních nebo institucionálních podmínek, ve kterých se tyto činy a volby odehrávají a které omezují možnosti a činy jednotlivce. Tvrdí, že takové rozlišení je zapotřebí ze dvou důvodů – zaprvé, aby bylo možné říci, za co jsou jednotlivci ve svém životě skutečně odpovědní, a zadruhé, jaké politiky by mohly vést k prosazení větší rovnosti. Ani jeden však nepodává jasné pojetí strukturální nerovnosti. Navrhují, aby chom nyní podnikli několik kroků k jejímu hlubšímu objasnění.

Marilyn Frye přirovnává útlak k ptačí kleci. Klec naprosto odnímá ptákovi svobodu létat. Nicméně pokud zkoumáme příčiny jeho uvěznění vždy s pohledem upřeným pouze na jeden drátek, je to matoucí. Jak by mohl drát široký pouhých pár centimetrů zabránit ptáku v letu? Pohledem na drát po drátu nejsme schopni ani popsat, ani vysvětlit tuto nemožnost. Jedině mnoho drátů uspořádaných zvláštním způsobem a spojených k sobě tak, aby uzavřely ptáka a vzájemně se podpí-

¹⁴ Tamtéž, s. 191. Tvrzení, že jsou lidé strukturami „donuceni“ jednat k újmě jiných lidí, je snad až příliš silné. Spíše je jejich jednání podřízeno omezením, jejichž podobu objasním níže.

¹⁵ Tamtéž, s. 206.

raly, vytváří obraz vysvětlující nemožnost ptáka volně létat.¹⁶

Toto mám na mysli při prvním intuitivním přiblížení, když hovořím o sociálních strukturách blokujících možnosti některých lidí. Výčet životních okolností nějakého člověka obsahuje mnoho jednotlivých obtíží nebo odlišných podmínek, z nichž každá jedna se může jevit jako výsledek rozhodnutí, preferencí nebo náhody. Pokud jsou však vzaty v úvahu všechny společně, a při srovnání s životními příběhy jiných lidí, odhalují síť restriktivních a navzájem se posilujících vztahů. Dovolte mi názorný příklad.

Susan Okin (podává výklad útlaku žen, který je založen na genderové dělbě práce v rodině. Tvrdí, že genderové role a očekávání udělují mužským a ženským životům systematicky strukturu, která vede ke znevýhodnění a zranitelnosti mnohých žen a jejich dětí. Celá společnost a její instituce jsou stále organizovány podle očekávání, že o děti a další závislé lidi má být postaráno především členy rodiny, bez nároku na formální odměnu. Na druhé straně u dobrých pracovních pozic se předpokládá, že jsou pracovníci k dispozici přinejmenším čtyřicet hodin týdně po celý rok. Ženy zpravidla nesou hlavní zátěž péče o děti a ostatní závislé osoby, k čemuž přispívá kombinace faktorů – disponuje je k tomu jejich socializace, nebo jsou jejich pracovní možnosti méně výnosné než jejich mužských partnerů, nebo práce jejich mužských partnerů dává pouze malý prostor pro pečovatelskou práci. Důsledkem toho je, že spojení mnoha žen se světem zaměstnání mimo domov je více epizodické, méně prestižní a hůře placené než u mužů. A tato skutečnost zase činí ženy závislými na příjmech muže, které jsou primárním zaopatřením

¹⁶ Frye, M., *Oppression*. In: týž, *The Politics of Reality*. Trumansburg, N. Y., The Crossing Press 1983, s. 1–16.

jich samých i dětí. Ekonomická závislost žen poskytuje mnoha mužům moc v rodině v nerovné míře. Navíc, když se pár rozejde, prvotní závislost na mužských příjmech spojená s předpoklady soudního systému vede ke zranitelnosti žen a jejich dětí vůči riziku chudoby. Školy, média i zaměstnavatelé, všechny odrážejí předpoklad, že domácí práce jsou vykonávány v první řadě ženami, a tento předpoklad následně pomáhá reprodukovat tyto nerovné struktury.¹⁷ V tomto pojetí pronikající se sociální struktury rodiny a hospodářství, společně s kulturními normami, utvářejí jednotlivé volby, a vysvětlují tak nerovné podmínky žen a jejich dětí. Bez takového pojetí je obtížné popisovat nerovné postavení žen jako problém nespravedlnosti.

Procesy, které produkují a reprodukují rasovou segregaci v bydlení, poskytují jiný příklad, jak strukturálně podmíněný souběh mnoha jednotlivých skutků a očekávání způsobuje omezení možností mnoha obyvatel vnitřních částí měst ve Spojených státech amerických. Rasově diskriminační chování a politiky omezují možnosti bydlení nebělošských skupin obyvatelstva, uvězníjíce tak řadu z nich v sousedstvích, ze kterých množství bílých, pokud může, raději odejde. Vlastníci nemovitostí neudrží své budovy a je těžké přitáhnout nové investice, poněvadž hodnota těchto majetků zjevně klesá. Vzhledem k větší koncentraci chudoby a k postupům při propouštění pracovníků, které znevýhodňují černé nebo Latinoameričany, jsou dopady ekonomického poklesu silněji pociťovány v lokalitách obývaných menšinami, kde více podniků krachuje nebo odtud odchází. Politici jsou často citlivější k potřebám míst, ve kterých žije více bohatých a bílých lidí, proto jsou školy, hasičské sbory, policejní ochrana, úklid veřejných prostranství nebo

¹⁷ Okin, S., *Justice, Gender and the Family*. New York, Basic Books 1989.

odvoz odpadů v ghettech na špatné úrovni. Hospodářská restrukturalizace, sama o sobě nezávislá na těchto rasově podmíněných procesech, přispívá k uzavírání významných provozů v blízkosti segregovaných lokalit a jejich otevírání na vzdálených předměstích. A důsledkem souběhu všech těchto činů a procesů pro mnohé černé a latinoamerické děti je chabé vzdělání, život mezi demoralizovanými lidmi v zanedbaném a nebezpečném prostředí a slabé vyhlídky na zaměstnání.¹⁸

Tyto příklady ukazují strukturální nerovnosti založené na genderu a rase. Ačkoli osobní atributy také podmiňují, jak budou jednotlivci identifikováni a jak k nim bude přistupováno, hlavní linie výkladu je u genderové nebo rasové nerovnosti strukturální. Popisuje soubor vztahů spojujících předpoklady a stereotypy, institucionální politiky, individuální jednání podle pravidel nebo rozhodování podle vlastních zájmů a nakonec kolektivní důsledky toho všeho, které omezují možnosti jedněch, zatímco zároveň rozšiřují možnosti druhých. Bylo by možné vyprávět analogické příběhy o tom, jak třídní postavení rodičů, sousedů a známých podmiňují mnohé z životních možností člověka v důsledku třídních strukturálních nerovností.

Systematizujeme nyní pojem struktury. Za tímto účelem využijí různé prvky odvozené od několika teoretiků. Peter Blau nabízí následující definici: „Sociální struktura může být definována jako mnohorozměrný prostor odlišných sociálních pozic, mezi kterými je rozloženo obyvatelstvo. Sociální sdružení lidí poskytují kritérium jak pro odlišení sociálních pozic, tak pro spojení mezi nimi, která z nich činí prvky jedné sociální struktury.“¹⁹

¹⁸ Viz Massey, D., Denton, N., *American Apartheid*. Cambridge, Mass., Harvard University Press 1993.

¹⁹ Blau, P., *Inequality and Heterogeneity*. New York, Free Press 1977.

Blau těží z prostorové metafory implikované v pojmu struktury. Jednotlivci obsazují rozmanité pozice v sociálním prostoru a jejich pozice stojí v pevném vztahu k ostatním pozicím. Struktura spočívá ve spojení jednotlivých pozic a v jejich vztazích a ve způsobu, jak se náležitosti jednotlivých pozic skrze tyto vztahy vnitřně navzájem ustavují. Pozice dozorce v pracovní hierarchii je ustavena vztahem k jemu určeným podřízeným a jejich pozice jsou ustaveny vztahy k pozici dozorce.

Pro účely zkoumání sociální spravedlnosti nás nezajímají ani tak specifické pozice jako je předák u pásu v automobilce, ale spíše zobecněné pozice zakládající to, co John Rawls označuje jako „základní strukturu“ společnosti. Rawls říká, že základní struktura se týká „způsob[ui], jakým významnější společenské instituce rozdělují základní práva a povinnosti a určují rozdělení prospěchu plynoucího ze společenské kooperace.“²⁰ Hlavní instituce podle něj zahrnují právní systém s jeho definicemi základních práv a povinností, tržní vztahy, systém vlastnictví výrobních prostředků a uspořádání rodiny. K těmto bych ještě dodala základní druhy pozic ve společenské dělbě práce.

Dohromady vzato jako jedno schéma definují významnější instituce práva a povinnosti lidí a ovlivňují jejich životní vyhlídky; co mohou očekávat, že bude, a jak mohou doufat, že se jim bude dobře dařit. Základní struktura je primárním předmětem spravedlnosti, protože její účinky jsou tak pronikavé a přítomné od počátku. Intuitivním pojmem je, že tato struktura obsahuje různé sociální pozice a že lidé, kteří se narodili do různých pozic, mají různá očekávání v životě; jsou částečně determinovaná politickým systémem, právě tak jako ekonomickými a společenskými okolnostmi.²¹

²⁰ Rawls, J., *Teorie spravedlnosti*. Přel. Karel Berka, Praha, Victoria Publishing 1995, s. 19.

²¹ Tamtéž.

Základní sociální struktury spočívají v určitých sociálních pozicích, které lidé obsazují a které podmiňují jejich možnosti a životní šance. Tyto šance jsou určeny způsoby, kterými jsou pozice navzájem spojeny, aby systematicky vytvářely omezení nebo možnosti navzájem se přitom podpírajíce jako dráty klece. Strukturální sociální skupiny jsou ustaveny skrze společenskou organizaci práce a produkce, organizaci touhy a sexuality, institucionalizovaných pravidel autority a podřízení a utváření prestiže. Strukturální sociální skupiny jsou ustaveny vztahově, a to v tom smyslu, že jedna pozice ve strukturálních vztazích nemůže existovat odděleně od diferencovaného vztahu k ostatním pozicím. Kupříkladu pozice ve společenské dělbě práce je tím, čím je, pouze v kontextu rozsáhlejší organizace produktivních aktivit, ke kterým je vztahena.

Bylo by však jistě zavádějící zvětšovat metaforu struktury, to jest uvažovat o sociálních strukturách jako o jsoucnech nezávislých na sociálních aktérech, rozložených pasivně kolem nich a usnadňujících nebo blokujících jejich pohyb. Právě naopak. Sociální struktury existují jedině v jednání a interakcích lidí, existují ne jako stavy, nýbrž jako procesy. Tak definuje Anthony Giddens sociální struktury v pojmech „pravidel a zdrojů, opětovně implikovaných v reprodukci sociálních systémů.“²² Myšlenkou duality struktury Giddens teoreticky uchopuje, jak lidé jednají na základě svého vědění o předem existujících strukturách a tímto jednáním

²² Giddens, A., *The Constitution of Society*. Berkeley, University of California Press 1984, s. 25. Opírám se o Giddensovo pojetí při vědomí, že pro některé účely může být příliš vágní a statické. William Sewell v článku A theory of structure: duality, agency, and transformation. *American Journal of Sociology*, 98, 1992, s. 1–29, provádí pečlivou kritiku Giddensovy teorie a navrhuje revize ve významu a vztazích mezi pravidly a zdroji, aby lépe sloužily k uchopení strukturální změny stejně tak jako stability.

tyto struktury reprodukují. Jednáme takto, neboť se ve svém jednání řídíme pravidly a očekáváními, a protože naše vztahově ustavené pozice nám zpřístupňují nebo zneprístupňují jisté zdroje.

Předpokládá se například, že rodiče z vyšších tříd budou jednat tak, a obvykle tak také jednají, aby jejich děti dokázaly udržet jejich třídní pozici. Disponují příjmy k tomu, aby jejich děti vyrůstaly v příjemném prostředí, a aby jim zajistili prvotřídní soukromé nebo veřejné školy. Sami získali vzdělání a kulturní návyky, díky kterým doplňují školní vzdělání vědění, dovednostmi, zálibami a očekáváními vpravujícími jejich děti do toho, co ostatní příslušníci jejich třídy obdivují nebo považují za hodnotné. Ve styku s učiteli nebo místními politiky je k nim přístupováno se zvláštními ohledy vzhledem ke zdrojům, kterými disponují, nebo pro jejich znalosti, chování a postavení. Ze všech těchto příčin je cesta těchto dětí k vysokému statusu, moci a bohatství o hodně hladší než pro děti matky samoživitelky s nízkými příjmy a bez maturity. Každodenní interakce lidí při výchově dětí zároveň předpokládají pravidla a možnosti mobilizace zdrojů spojené s vyšším statutem a také je reprodukují.

Kdybychom ale definovali struktury pouze v pojmech pravidel a zdrojů uplatňovaných v průběhu interakcí, zdála by se být reprodukce struktur až příliš výsledkem individuálního záměrného jednání. Koncept sociální struktury musí také zahrnovat podmínky, ve kterých aktéři jednají a které jsou mnohdy kolektivním výsledkem jednání vtisknutým do samého fyzického prostředí. Tento aspekt sociální strukturace nazývá Jean-Paul Sartre *prakticko-inertním*.²³ Většina podmínek, za kte-

²³ Sartre, J. P., *Critique of Dialectical Reason*. Přel. Alan Sheridan-Smith, London, New Left Books 1976, sv. I, kap. 3.

rých lidé jednají, jsou svou povahou socio-historické: jsou výtvozem minulých činů, obvykle výtvozem mnoha koordinovaných a nekoordinovaných ale vzájemně se ovlivňujících činů majících na ně dopad. Tato kolektivní jednání způsobila jednoznačné důsledky na fyzické a kulturní prostředí podmiňující určitým způsobem budoucí činy. Podle mého porozumění tomuto pojmu zahrnují sociální struktury prakticko-inertní fyzickou organizaci budov, ale také způsobů dopravy, spojů, stromů, řek a skal a jejich vztahů k lidské činnosti.

Metropolitní oblasti v Americe například v rostoucí míře během uplynulých tří desetiletí separovaly fyzický prostor rodinného života od ostatních prostorů. Umístění předměstských sídel je dále od škol, nákupních středisek, továren a úřadů, než byla městská sídla před padesáti lety. Tato skutečnost ve spojení s předpokladem, že péče o děti je především odpovědností členů rodiny jakožto neplacená práce v domácnosti a v jejím okolí, přispívá k podmiňování a omezování životů osob takto pečujících, kterými jsou zpravidla ženy, vzhledem k pravidlům a očekáváním spojeným s genderem a také mnohdy větším zdrojům a příležitostem dostupným mužům. Prostorové vztahy míst bydlení k prostorům jiných činností znamenají, že ženská péče často spočívá v cestování – do škol, za volnočasovými činnostmi, do zdravotních zařízení atd. Přeje-li si nebo potřebuje-li žena také placené zaměstnání, omezuje fyzická organizace její neplacené práce její možnosti buď na místa blízká domovu, nebo na jednu ze zmíněných činností. Tyto skutečnosti dělají z matek dětí školního věku jakési pracovní síly zajaté v práci na částečný úvazek v drobném prodeji a službách v předměstských oblastech. Navíc vedou k větší ochotě pracovat za nižší mzdu, než mají jiní.

K poslednímu prvku tohoto konceptu se dostáváme poukazem na takovéto fyzické aspekty sociálních struk-

tur. Jednání a interakce odehrávající se mezi osobami odlišně situovanými v sociálních strukturách nejenom že se zakládají na minulých činech, jejichž kolektivní důsledky poznamenávají fyzické podmínky jednání. Často také mají důsledky do budoucna jdoucí nad rámec bezprostředních cílů a záměrů aktérů. Strukturálně podmíněná sociální jednání a interakce mají mnohdy kolektivní důsledky nikým nezamýšlené a někdy jdoucí dokonce proti nejlepšímu úmyslu aktérů.²⁴ Ač nikým nezamýšlené, stávají se okolnostmi přispívajícími ke strukturování budoucích činů. Patrně nikdo nezamýšlí vystavovat tolik dětí riziku chudoby způsobem, kterým je podle Susan Okin vystavuje genderová dělba práce. Ve skutečnosti tento výsledek odporuje obecnému ospravedlnění genderové dělby práce, podle něhož je pro dobro dětí, aby jeden z rodičů měl primární odpovědnost za péči o ně v domácnosti.

Souhrnně řečeno odkazuje pojem struktur k vzájemným vazbám základních sociálních pozic, které od základu ovlivňují příležitosti a životní vyhlídky osob umístěných na těchto pozicích. Toto podmiňování nastává, neboť akce a interakce v jedné situaci posilují dosavadní pravidla a dostupné zdroje pro lidi v jiných strukturálních pozicích. Nezamýšlené důsledky, ve kterých se sbíhají mnohá jednání, často vytvářejí a posilují příležitosti i omezení, a tyto zase poznamenávají fyzické podmínky budoucího jednání a spolu s tím též zvyklosti a očekávání aktérů. Tento proces vzájemného utužování znamená, že vztahy mezi pozicemi a způsoby, kterými ovlivňují životy jednotlivců, je obtížné změnit.

Strukturální *nerovnost* konečně spočívá v relativních omezeních svobody a blahobytu zakoušených některý-

²⁴ Sartre nazývá takové důsledky kontra-finalitami; viz tamtéž, zvl. s. 277–292.

mi lidmi coby souhrnný efekt plynoucí z jejich sociální pozice, a to při srovnání s jinými, kteří na svých pozicích mají více možností nebo snáze dosáhnou na různé výhody. Tato omezení v žádném případě nedeterminují, zda a jak se nakonec jednotlivým lidem podaří uskutečnit své plány nebo dosáhnout výhod. Někteří z těch, kdo se nalézají v situaci s více omezeními, mají obzvláštní štěstí nebo jsou neobyčejně pracovití a důmyslní a naproti tomu jiní mají před sebou snadnou cestu, kterou ale zmaří neštěstí nebo jejich lenost či hloupost. Avšak ti, kdo na své cestě úspěšně překonají překážky, nemohou být posuzováni jako rovní těm, před kterými sotva nějaké vyvstaly, i když v tuto chvíli mohou mít srovnatelný příjem, autoritu nebo prestiž. [Narozdíl od individualizovaných atributů, jakými jsou vrozené schopnosti, o které se často zajímají teoretikové nerovnosti, mají strukturální nerovnosti sociální příčiny. Z tohoto důvodu je společenským institucím k dispozici ještě silnější argument pro jejich nápravu, než je tomu v případě daných individuálních atributů.]

Skupiny a soudy o nespravedlnosti

Nyní se můžeme vrátit k naší výchozí otázce: Čím, pokud něco takového existuje, lze odůvodnit porovnávání sociálních skupin podle různých hledisek kvality života nebo statusu s cílem nalézt mezi nimi nerovnosti. Tento způsob zkoumání míry nerovnosti mezi skupinami je nezbytný a oprávněný, poněvadž dovoluje rozpoznat strukturální nerovnosti. Odhalí-li pozorování, že nějaká kategorie jednotlivců je vůči ostatním v nerovném postavení podle určitých významných měřítek kvality života, a k tomu jsme schopni podat věrohodný příběh toho, jak jsou životy příslušníků této skupiny specificky podmíněny vztahy, pravidly, očekáváními a kumulativ-

ními dopady kolektivního jednání, potom je zde základ pro tvrzení, že příslušníci této skupiny trpí nějakou formou nespravedlnosti.

Jedná se o metodu rekurzivní? Když podrobujeme společenské podmínky kritice pro jejich nespravedlnost, nevybíráme si za základ pro seskupování jedinců náhodné vlastnosti, jako je jejich hudební vkus nebo stavba kostí. Postupujeme při konstrukci srovnávaných skupin v souladu s obecně uznávanými sociálními pozicemi, o kterých již víme, že mají dalekosáhlé důsledky pro vzájemný poměr mezi lidmi – jsou to kategorie jako třída, rasa, etnická příslušnost, věk, gender, povolání, zdatnost, náboženství, kasta, občanský status atd. Při procesu hodnocení nerovnosti skupin za účelem posouzení nespravedlnosti je prvním krokem hypotéza, že srovnáním průměrného statusu členů některé z uvedených skupin odhalíme vzorec nerovnosti. Vzorcem rozumím popis distribuce nějakého statku mezi všemi sociálními pozicemi v jednom čase.

Odhalením jednoho takového vzorce se však ještě nedostáváme do pozice, z níž bychom mohli vynášet soudy o nespravedlnosti. Musíme nejprve zjistit, že taková nerovnost je systémová, a to tak, že nalezneme vzorce odlišných průměrů u mnoha parametrů statusu či blahobytu. Zjistíme-li, že původní obyvatelé Ameriky jako skupina mají nejnižší příjmy, nejvyšší dětskou úmrtnost, nejnižší vzdělání atd. ze všech skupin americké společnosti, potom můžeme říci, že členové této skupiny pravděpodobně trpí nespravedlností. Takové hodnocení ale není úplné, dokud nejsme schopni podat věrohodný příběh o fungování struktur, kterým bychom vysvětlili vznik těchto vzorců. Abychom analýzu a hodnocení dokončili, musíme vysvětlit způsob, kterým se vzájemně posilují institucionální pravidla a politiky, individuální jednání a interakce a kumulované kolektivní – a zpravidla nezamýšlené – materiální efekty těchto

vztahů, a dokázat, že tak působí některým lidem omezení příležitostí dosáhnout blahobytu ve sledovaných aspektech, zatímco u druhých mají efekt menší nebo dokonce opačný. Příběh bude posílen také tehdy, doložíme-li, že základní konfigurace vzorců jsou setrvalé v čase. Měřítka skupinové nerovnosti jsou jako dráty klece; nahlíženy samy o sobě neříkají nic o lidské svobodě nebo blahobytu. Ovšem vidíme-li je postaveny vedle sebe, jak se vzájemně podpírají, vysvětlí mnohé.

Soudy o nerovnosti se ovšem v poslední instanci nezaměřují na distributivní vzorce. Každý takový vzorec představuje pouze díl skládky, vodičko pro pojetí generalizovaných sociálních procesů omezujících příležitost jedněch k rozvinutí svých možností či dosažení výhod a pomáhajících druhým.²⁵ Rózsáhlá skupina sociálních nerovností může být posouzena jako nespravedlivá, neboť porušuje široce vymezený princip rovných příležitostí: ten je vymezen tak, že je nespravedlivé, aby někteří bez námahy prosperovali a uskutečňovali své záměry, zatímco jiným je v tom bráněno, a to kvůli okolnostem, které jsou mimo jejich kontrolu. Řada teorií nerovnosti interpretuje hlavní zdroj těchto nerovností jako nešťastné okolnosti. Já se přikláním k Elizabeth Anderson, že účelem teorie rovnosti není ani tak rozpoznávat zdroje nerovnosti v neštěstí, jako spíše identifikovat rozličné způsoby, kterými instituce a sociální vztahy společně působí v omezování příležitostí některých lidí k rozvoji, uplatnění svých schopností a prosazení svých cílů. Jednotlivci sami nenesou odpovědnost za to, jak jsou podpořeni nebo omezeni strukturálními vztahy. Ovšem do té míry, do které jsou tyto nesprave-

²⁵ Na jiném místě jsem hájila tezi, že pro hodnocení spravedlnosti a nespravedlnosti je sociální proces důležitější než distributivní vzorec. Viz Young, I. M., *Justice and the Politics of Difference*. Princeton, N. J., Princeton University Press 1990, kap. 1.

dlnosti způsobeny sociálně, je podle této teorie spravedlnosti odpovědně demokratické politické společnosti za nápravu těchto nerovností, a to možná více, než za odstraňování důsledků takzvané „nešťastné náhody“. Předmětem těchto soudů o nespravedlnosti jsou institucionální uspořádání a společenská praxe, spíše než samotné distributivní vzorce.

Odověď na námitky a důsledky pro politiku

Hodnocení strukturální nerovnosti poukazem na skupiny odolává většině kritik zaměřených na skupinové hodnocení nerovnosti, které byly diskutovány výše. Žádná část argumentace týkající se hodnocení nerovnosti na základě struktur neodporuje principu, že jednotlivci jsou a mají být posledním účelem soudů a politik zaměřených na tvorbu či pozvednutí blahobytu. Ve své argumentaci nepředpokládám zvěčněný pojem skupiny jako entity odlišné od jednotlivců. Místo toho si všímám skutečnosti, že při sledování individuálních a institucionálních cílů se lidé navzájem pojmají jako příslušníci skupin a že důsledek mnoha takových akcí někdy ústí ve strukturální nespravedlnost. Porovnání mezi skupinami je nezbytné, když chceme posuzovat nerovnosti jako nespravedlivé, neboť nám pomůže ukázat odlišné příležitosti a omezení různých lidí v závislosti na jejich strukturálních sociálních pozicích.

Nadto tato analýza strukturální nerovnosti demonstruje, z jakého důvodu nemůžeme pokládat za nahodilá uskupení osob skupiny obdařené přednostním zájmem tvůrců a aktérů politiky vynášejících skupinové soudy o rovnosti. Identifikace skupin pro účely takových hodnocení závisí na znalosti sociálních pozic, vztahů a struktur a toho, jak tyto otevírají nebo naopak omezují příležitosti. Znalost má dvě úrovně: praktické

vědomí jednajících, kteří znají primární kategorie, na jejichž základě je s lidmi ve společnosti často zacházeno odlišně, nebo jsou tak vnímáni. Toto praktické vědění je motivem pro počáteční sběr dat, při kterém jsou kritéria blahobytu slučována podle skupin. Ovšem než můžeme mít záruku pro tvrzení, že jsou přítomny nespravedlivé strukturální nerovnosti, je zapotřebí teoreticky propracovanějšího a systematictějšího empirického zkoumání. Již jsem řekla, že k tomuto tvrzení patří nalezení vzorce nerovností a dále schopnost předložit věrohodný příběh o tom, jak je pozice v sociální struktuře odpovědná za tuto nerovnost.

Obava, že skupinové měření nerovností potlačuje individuální variace v rámci skupin, je nepodložená, neboť účelem hodnocení nerovností mezi skupinami není vyrovnání skupin jako monolitů, bez ohledu na relativní status jednotlivců v jejich rámci. Cílem rovnosti, o kterém zde uvažujeme, je radikální rovnost příležitostí mezi jednotlivci, nikoliv dosažení jakéhosi statického zprůměrování skupin. Měření nerovností mezi skupinami je potom prostředkem pro argument, že struktury privilegií a znevýhodnění udělují jednotlivcům nerovné příležitosti.

Užití skupinových měřítek nerovnosti sice může vyostřit politický konflikt do té míry, do jaké identifikuje nespravedlnosti vyžadující nápravu, zvláště pokud způsob nápravy zohledňuje sociální podmínky různých skupin. I tehdy, pokládáme-li toto tvrzení za pravdivé, nemůže sloužit jako důvod proti praxi hodnocení nerovnosti na základě skupin. Tvrzení o nespravedlnosti, zejména když zahrnují velká množství lidí či společenských segmentů, často vytvářejí konflikty, neboť lidé nesouhlasí buď z principu, nebo protože v tom vidí ohrožení svých zájmů. Neboť jak je jednou úsudek o nespravedlnosti učiněn, pokusy o nápravu mnohdy působí rozkol, poněvadž někteří lidé jsou přesvědčeni, že je pro ně výhod-

nější zachování statu quo než změna, která by se dotkla oné nespravedlnosti. Může být také pravda, že určením některých skupin jako kandidátů na posouzení coby obětí nespravedlivé nerovnosti dáme jistým lidem podnět, aby se prohlašovali za členy strukturálně nerovných skupin a žádali nápravu na základě příslušných programů. Některé z těchto nároků budou pravděpodobně bezpředmětné a mají být veřejně konfrontovány s principy a kritérii spravedlnosti a nespravedlnosti. Zde navrhované koncepty a metody analýzy strukturální nerovnosti jsou nanejvýš vzdáleny tomu, aby bránily boji proti falešným nárokům skupinového znevýhodnění – naopak, poskytují mu výchozí bod.

Úsudky o nespravedlnosti založené na odhalování nerovností mezi skupinami si vyžadují akce zaměřené na nápravu nespravedlnosti. Tyto soudy o nerovnosti mezi skupinami však neimplikují žádné konkrétní principy nebo strategie sociální politiky vedoucí k nápravě. Zejména z nich neplyne, že politiky zacílené na nápravu této nespravedlnosti se mají věnovat celým skupinám. Argumentace tohoto textu tedy nemá být interpretována jako obrana afirmativní akce nebo jiných politik určujících distribuci některých statků mezi skupinami, jako například jisté politiky rasové desegregace nebo pozitivní kvóty na genderové bázi ve volbách. K ospravedlnění sociální politiky odpovídající na nespravedlnosti spojené se strukturální nerovností musí být rozvinuta další, nezávislá argumentace. Znalost způsobů, jakými jednání a institucionální procesy rozdílně zasahují jednotlivé skupiny, bude zřejmě nezbytná pro návrh sociální politiky zaměřené na změnu strukturální nerovnosti. To ovšem neznamená, že cíl změny má být definován vytvořením odlišného vzorce vzájemného poměru skupin.

Podrývání strukturálních nerovností nemá za cíl vytvořit určité distributivní vzorce, spíše je záměrem vy-

rovnávací akce intervence do institucionálních procesů a individuálních jednání a interakcí, které omezují reálné příležitosti jednotlivců v podobných pozicích při rozvinutí jejich schopností nebo uskutečnění jejich morálně legitimních záměrů. Jsem přesvědčena, že politiky zaměřené na skupiny jsou občas, v závislosti na okolnostech, ospravedlnitelným prostředkem intervence do těchto procesů. Odkrytí strukturální nerovnosti často odhalí ještě dodatečné možnosti intervence.